

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ
УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ
COMPETENCY-BASED APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF JUNIOR
PUPILS' COMMUNICATIVE SKILLS AT NATIVE LANGUAGE LESSONS

У статті розглянуто окремі лінгвометодичні аспекти розвитку комунікативних умінь молодших школярів на уроках рідної мови. Автор акцентує увагу на особливостях розвитку аудіювання й говоріння за умов компетентісного підходу та застосування науково обґрунтованих сучасних методів і прийомів навчання.

Ключові слова: компетентісний підхід, молодші школярі, уроки рідної мови.

Виховання активних, критично й творчо мислячих, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти з метою вирішення соціальних, виробничих та економічних проблем нашої держави – пріоритетна вимога сучасного суспільства. З огляду на це головним завданням сучасної загальноосвітньої школи є формування компетентної особистості, здатної самостійно здобувати нові знання, орієнтуватися в житті суспільства, розв'язувати проблеми, приймати адекватні рішення в конкретних життєвих ситуаціях.

Вирішальна роль у навчанні, вихованні й розвитку особистості належить рідній мові. Вільне володіння мовою як засобом спілкування, мислення, пізнання та впливу є необхідною передумовою розвитку розумових і творчих здібностей учнів, формування гуманістичних ідеалів, прищеплення почуття національної свідомості й гідності.

У вітчизняній методиці початкової освіти проблема розвитку мовлення з метою формування навичок спілкування донедавна майже не розглядалась.

Зазначена проблема більше розроблялась у методиці навчання російської та іноземних мов (І. Гудзик, Б. Ельконін, І. Зимняя, А. Мироліубов, Ю. Пасов, С. Шишов, О. Хорошківська, А. Хуторської та ін.). Упродовж останнього десятиліття проблема розвитку комунікативних умінь молодших школярів розглядалась у наукових працях українських учених і методистів В. Бадер, І. Большакової, М. Вашуленка, С. Дубовик, Ж. Крайнової, Г. Лешенко, К. Пономарьової, Л. Соловець та ін. На сьогодні зазначена проблема з огляду на її багатогранність та необхідність удосконалення теоретико-практичної бази залишається актуальною.

Проблема компетентнісного підходу до навчання молодших школярів є також відносно новою. В останні роки вона досліджувалась у працях вітчизняних учених Т. Байбари, М. Вашуленка, О. Овчарук, К. Пономарьової, О. Пометун, О. Савченко, М. Собко та ін. Предметом досліджень науковців стали теоретичні аспекти компетентнісного підходу; світовий досвід та українські перспективи компетентнісного підходу в освіті; проблеми підготовки майбутніх учителів до формування предметних компетентностей молодших школярів та ін. На сучасному етапі розвитку освіти окремі аспекти компетентнісного підходу до навчання молодших школярів української мови потребують подальшого вивчення, аналізу, розробки методичних рекомендацій.

Таким чином, вибір теми статті зумовлений актуальністю вищезазначеної проблеми. Мета статті – розкрити окремі лінгвометодичні аспекти компетентнісного підходу до розвитку комунікативних умінь молодших школярів на уроках рідної мови.

Розгляд проблеми передусім вимагає чіткого з'ясування суті наступних основоположних понять: *компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, комунікативна компетентність*.

Стосовно понять "*компетенція*" та "*компетентність*" в сучасній науково-педагогічній і довідковій літературі подано багато визначень, які часто різняться між собою. Так, "Великий тлумачний словник сучасної української мови" за редакцією В. Бусела розглядає *компетенцію* як коло повноважень

якої-небудь установи або особи; коло питань, у яких дана особа має знання, досвід. *Компетентність* за цим же джерелом – це певна сума знань в особі, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку [5, с. 568]. Крім того, компетентність характеризується як "здібність особистості" (А. Новіков), "цілісний образ" (Н. Голованова), "особистісна якість чи сукупність особистісних якостей" (А. Хуторської) тощо. Серед багатьох визначень ми виокремили як найбільш точні й доступні для розуміння наступні: *"Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, уміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини"* [8, с. 49].

Поняття "*підхід*" у науковій літературі також трактується по-різному: в одних теоретичних положеннях – з позиції об'єкта, що досліджується, в інших – з точки зору загальної стратегії діяльності. У результаті суть цього поняття розкривається або через розуміння його як кута зору, сукупності принципів, які визначають ціль і зміст роботи, або як пізнавального засобу, методу, інструменту пізнання та способу перетворення дійсності [3, с. 46]. На основі аналізу ряду науково-методичних праць ми зробили наступне узагальнення: *компетентнісний підхід базується на компетенціях, передбачає формування в учнів здатності розв'язувати важливі практичні задачі та спрямований на виховання особистості в цілому*. Отже, компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку учнів початкових класів на уроках української мови полягає у формуванні таких комунікативних умінь, які б дозволили школярам вільно спілкуватись у будь-яких життєвих мовленнєвих ситуаціях як у дитячому віці, так і в майбутньому дорослому житті.

Державним стандартом початкової освіти (2018 р.) *комунікативна (мовленнєва) компетентність* визначена однією з ключових, її реалізацію має забезпечити передусім викладання рідної мови [1, с. 1–2]. З огляду на це

одним із провідних завдань початкової школи є формування комунікативної компетентності школярів, яка полягає в здатності особистості активно використовувати рідну мову в різних життєвих ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті.

Відповідно до навчальної програми в початкових класах школярі мають оволодіти чотирма видами мовленнєвої діяльності: слуханням-розумінням (аудіюванням), говорінням, читанням та письмом [2]. Розглянемо окремі лінгвометодичні аспекти комунікативної діяльності молодших школярів. Зокрема зупинимось на аудіюванні та говорінні, оскільки ці види мовленнєвої діяльності є основою для розвитку інших комунікативних умінь.

Розвиток аудіативних умінь є важливою складовою уроків української мови. Навчання молодших школярів аудіювання на основі компетентнісного підходу передбачає організацію мовленнєвої діяльності за такими напрямками: а) аудіювання під час пояснення нового матеріалу; б) аудіювання як елемент діалогічного мовлення; в) аудіювання як спеціальний різновид вправ. Перші два напрямки без особливих зусиль реалізуються під час навчально-виховного процесу. Третій напрямок потребує методичної вправності вчителя, тому зупинимось на ньому докладніше.

Підготовчі вміння, які лежать в основі успішного аудіювання, мають формуватися в перший рік навчання в школі на різних мовних одиницях, починаючи зі звуків. Найбільш ефективними в цьому плані є прийоми звукового аналізу: виділення першого, останнього звука в слові; правильне, чітке, без призвуку відтворення почутого приголосного в різних локальних позиціях у словах; розрізнення на слух парних твердих і м'яких приголосних звуків; послідовне чітке відтворення всіх звуків у почутому слові (наприклад: тин – [т], [и], [н]; тінь [т'], [і], [н']) тощо.

Наступний етап розвитку аудіативних умінь першокласників – вправляння їх у запам'ятовуванні рядів прослуханих слів, словосполучень, окремих речень, пізніше – невеликих за обсягом зв'язних висловлювань. Наприклад, із прослуханого ряду слів учням пропонується назвати тільки назви визначених

учителем предметів (посуду, меблів, рослин тощо); із ряду назв тварин вибрати й назвати тільки назви свійських і т. ін. Відомий вітчизняний учений-методист М. Вашуленко радить на цьому етапі навчання пропонувати школярам вправи, побудовані на співвідношенні родових і видових понять, ознак, які потребують розширення, уточнення наявного словникового запасу дітей і водночас загострюють слухову увагу [4, с. 60]. Наприклад, учні мають продовжити ряд назв предметів, ознак або дій:

Дерева – це береза, вільха, дуб ...

Кольори – це блакитний, рожевий, бузковий ...

Пташка – щечече, цвірінькає, літає ...

Поступово предметом аудіативних вправлянь школярів стають речення. Першокласникам пропонуються вправи на послідовне виділення речень із невеликого висловлювання (2–3 речення); першого, останнього речення; речення на певну тему тощо.

У наступних класах зміст аудіативних завдань поступово ускладнюється, обсяг текстів для аудіювання зростає. При цьому етапи підготовчої роботи вчителя до організації та проведення аудіювання в 1–4 класах залишаються незмінними. Розглянемо їх докладніше.

I етап. Добір тексту для аудіювання (оповідання, казка, уривок прози; за формою – діалог або монолог). Компетентнісний підхід вимагає добору текстів, цікавих та інформативних за змістом, пов'язаних із реальними життєвими ситуаціями.

II етап. Формулювання комунікативного завдання (наприклад: придумайте заголовок до тексту; із запропонованих ілюстрацій доберіть ту, яка найбільш точно відповідає змісту почутого; назвіть дійових осіб, наявних у тексті; складіть усну характеристику головного героя твору тощо).

III етап. Організація допомоги учням під час аудіювання. З цією метою вчитель добирає для запису на дошці окремі слова чи словосполучення з тексту, які в разі необхідності слугуватимуть опорою.

Орієнтовна послідовність організації аудіювання як спеціальної мовленнєвої вправи на уроці має бути такою [6, с. 50]:

1. Підготовка до сприйняття тексту (робота над новими словами та словосполученнями, заздалегідь записаними на дошці).
2. Уведення школярів у мовленнєву ситуацію (формулювання завдань).
3. Процес слухання тексту учнями (текст озвучує сам учитель або пропонує аудіозапис; темп читання помірний, паузи між реченнями дещо збільшені).
4. Контроль розуміння прослуханого (найефективніше здійснювати в письмовій формі у вигляді тестів: учні обирають один із варіантів і записують номер запитання або літеру в алфавітному порядку, а поряд – номер відповіді).
5. Підсумкова робота з прослуханим текстом, яка передбачає поглиблений аналіз тексту (відповіді на запитання в усній формі, переказ тексту, складання плану тощо).

Організуючи аудіювання як спеціальний різновид мовленнєвих вправ, необхідно враховувати різний рівень розвитку школярів і систематично пропонувати для виконання диференційовані завдання. Їх складність можна регулювати як обсягом, так і змістом та структурою тексту. Крім того, для учнів із початковим і середнім рівнем навчальних досягнень текст доцільно повторити 2–3 рази. Такий підхід до організації та проведення аудіювання є компетентнісним і відповідає сучасним вимогам до особистісно орієнтованого навчання.

Процес формування комунікативного мовлення учнів початкових класів передбачає також розвиток у них умінь будувати *діалог*. Розпочинається ця діяльність на зразках казок, оповідань, віршів, де наявна розмова двох осіб. Спочатку дітям пропонується відтворити діалог. Важливо мотивувати діяльність першокласників: наприклад, запропонувати їм уявити себе в ролі дійових осіб та програти сюжет. Пізніше діти вчаться будувати діалог за певною опорою: за поданим початком, за репліками одного зі співрозмовників, за ситуативними ілюстраціями. Побудові діалогів має передувати наступна

поетапна підготовча робота:

- уведення школярів у мовленнєву ситуацію (ознайомлення з темою);
- з'ясування суті мовленнєвої ситуації (де, коли відбувається спілкування, про що йдеться);
- визначення психофізіологічного стану співрозмовників (веселі, незадоволені, схвильовані тощо);
- визначення способів спілкування (вербальні, невербальні);
- розподіл ролей [7, с. 342–343].

Ураховуючи особливості компетентнісного підходу до формування комунікативних умінь молодших школярів, дітей необхідно познайомити з п'ятьма групами слів ввічливості: вітаннями, прощаннями, вибаченнями, подяками, проханнями. Ці слова вкрай важливі під час щоденного спілкування з оточуючими, тому діти мають вільно володіти ними й використовувати в різних мовленнєвих ситуаціях.

Важливою умовою успішної реалізації компетентнісного підходу до розвитку комунікативних умінь школярів є добір ефективних методів навчання й форм організації навчальної діяльності. Компетентнісно орієнтоване навчання української мови вимагає застосування таких методів, які передбачають активну діяльність учнів. До них належать: *продуктивні* (вивчений мовний матеріал застосовується в мовленнєвій практиці); *евристичні* або *частково-пошукові* (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки розв'язанню пізнавальних завдань); *проблемні* (учень усвідомлює проблему й знаходить шляхи її вирішення); *інтерактивні* (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність). До інтерактивних методів належать наступні: "Мозковий штурм", "Навчаючи-вчуся", "Ажурна пилка", "Аналіз ситуацій (кейс-метод)", "Дерево рішень", "Мікрофон", "Карусель" та ін.

Аналіз науково-методичної літератури та передовий педагогічний досвід переконливо доводять, що остання група методів найбільшою мірою відповідає вимогам компетентнісно орієнтованого навчання. Інтерактивне

навчання – це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей. Учень виступає не лише слухачем, спостерігачем, але й бере активну участь у тому, що відбувається. Учитель виконує роль консультанта, організатора, стає одним із джерел інформації. У процесі діалогового навчання учні вчать критично мислити, зважаючи на альтернативні думки, приймати продумані рішення; брати участь у дискусії, спілкуватись з іншими людьми. На заняттях створюються комфортні умови для навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. З метою розвитку усного мовлення (діалогічного й монологічного) доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника; призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому; погоджувати свої репліки з тим, що сказав співрозмовник; в умінні сказати йому схвальне слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити та ін.

Для реалізації мети інтерактивних занять важливо дотримуватись наступних *вимог*:

1. Необхідно провести з учнями організаційне заняття й розробити разом правила роботи в парах, групах.
2. Для ефективного застосування інтерактивних технологій педагог повинен старанно планувати свою роботу.
3. Учитель має пам'ятати, що використання інтерактивних технологій – не самоціль. Це лише засіб створення тієї атмосфери в класі, яка найкраще сприяє співробітництву.

Отже, ідеї компетентнісного підходу в процесі розвитку комунікативних умінь молодших школярів реалізуються передусім через зміст уроків рідної

мови та використання на них інтерактивних методів навчання. Доцільно надавати перевагу таким завданням, які потребують залучення досвіду школярів, стимулюють розвиток критичного й творчого мислення.

Стаття не вирішує всіх проблем компетентнісного підходу до розвитку комунікативних умінь молодших школярів. Окреслені аспекти є підґрунтям для подальшого пошуку ефективних шляхів формування комунікативної компетентності учнів.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
2. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 класи. – К. : ТД "Освіта – Центр плюс", 2018. – 240 с.
3. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект / Т. Байбара // Почат. шк. – 2010. – № 8. – С. 46–50.
4. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
6. Дубовик С. Аудіювання на уроках української мови // Почат. шк. – 2002. – № 3. – С. 48–50.
7. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. /ред. М. С. Вашуленко. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 367 с.
8. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови / К. Пономарьова. – Почат. шк. – 2010. – № 12. – С. 49–52.

Galyna Pidluzhna

Competency-Based Approach to the Development of Junior Pupils'

Communicative Skills at Native Language Lessons

The research focuses on the problem of linguistic competence formation of

junior pupils in the context of the formation of a new Ukrainian school. The theoretical analysis of the mentioned problem is carried out; the main ways of its practical solution are outlined. In the article certain linguistic and methodological aspects of junior pupils' communicative skills development at the lessons of the native language in accordance with the requirements of the State standard of elementary education (2018) are considered. The author studies the interpretation of the concepts of "competence", "competency", "competence approach" in various scientific sources and has made appropriate generalizations and conclusions. In particular, the author notes that the competent approach to the speech development of elementary school students is to develop such communicative skills that would allow them to communicate freely in all life situations in childhood and in the future of adult life.

Considerable attention is paid to the peculiarities of development of such important types of speech activity as listening and speaking. Based on the analysis of scientific theoretical research and advanced pedagogical experience, the methodical recommendations for the gradual development of junior pupils' communicative skills are offered. Attention is drawn to the organization of listening as a special language exercise at the lesson of the native language under the conditions of the competency approach. The author argues that an important prerequisite for the development of communicative skills of schoolchildren is the selection of appropriate methods and teaching aids. Interactive methods are the most effective among them, since interactive learning is a dialogue in which the participants of the pedagogical process interact with the aim of mutual understanding, joint decision of educational tasks, and development of personal qualities. The article concludes that the competency-based approach in the education of junior pupils is related to personally-oriented and activity approaches to studying. Cooperation, co-creation, stimulation of development and self-development of children, prevalence of educational dialogue should become obligatory components of modern lesson of the native language.

Key words: competency-based approach, communicative skills, native language lessons.